

ОСОБЛИВОСТІ СТРОФІКИ ТА РИМУВАННЯ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ БОГДАНА ЛЕПКОГО ПЕРШОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ СТОРІЧЧЯ

Стаття присвячена аналізу поетичних творів Б. Лепкого 1900 – 1909 років у зрізі строфіки та римування. В окреслене десятиліття поет вдавався до таких строф: катрен, дистих, терцет, п'ятивірш, шестивірш, восьмивірш, сонет. У віршах цього періоду помітно переважають точні рими

Ключові слова: Б. Лепкий, поезія, строфіка, римування, рима.

Роман Пазюк

Особенности строфики и рифмовки в поэтических произведениях Богдана Лепкого первого десятилетия XX столетия

Статья посвящена анализу поэтических произведений Б. Лепкого 1900 – 1909 годов в срезе строфики и рифмовки. В это десятилетие поэт прибегал к таким строфам: катрен, дистих, терцет, пятистишие, шестистишие, восьмистишие, сонет. В стихах этого периода заметно преобладают точные рифмы

Ключевые слова: Б. Лепкий, поэзия, строфика, рифмовка, рифма.

Roman Paziuk

Strophic and rhyming specifics in poetry works of Bogdan Lepky first decade of XX century

The article analyzes poetry of B. Lepky 1900 – 1909 years in terms of strophic and rhyming. During this decade, poet used such stanzas: quatrains, distich, tercet, five-line stanza, sestina, octave, sonnet. In the poems of this period, notably dominated exact rhyme.

Key words: B. Lepky, poetry, strophic, rhyming, rhyme.

Літературна діяльність Б. Лепкого тривала майже півстоліття і була високо оцінена сучасниками. Його твори перекладені польською, російською, чеською, німецькою, англійською, угорською, сербською, португальською та іншими мовами. Лепкий активно пропагував українську літературу та культуру, переклав *українською* твори М. Конопніцької, А. Міцкевича, Г. Гейне, П.-Б. Шеллі, І. Крилова, М. Лермонтова, О. Пушкіна, В. Короленка; *польською* – Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичини та ін. Друкував літературознавчі праці, часто влаштовував літературні вечори, присвячені видатним діячам української культури. На жаль, саме за любов до батьківщини, впродовж майже всього ХХ століття радянська влада накладала табу на ім'я Богдана Лепкого. Лише з 90-х років його творчість стає об'єктом дослідження вітчизняних літературознавців.

Сьогодні вже є чимало наукових праць, спрямованих на дослідження біографії та прозових творів Б. Лепкого, але досі залишається недостатньо вивченою його поетична спадщина, особливо у такому важливому її аспекті як віршування. Принагідні судження про версифікацію Лепкого наявні у книзі М. Климишина „Лірика Богдана Лепкого. Спроба нової оцінки” [7, с. 78 – 88], яка написана і опублікована в Мюнхені ще в 1948 році, і перевидана в Україні аж через 55 років (Тернопіль, 2003 р.). На сьогоднішній день, це найґрунтовніша праця, у якій, окрім аналізу ідейного змісту, вчений бере до уваги й зовнішню форму віршів. Однак, у його дослідженні бракує діахронічного підходу, опертого на статистичне обстеження поетичного матеріалу¹⁹. Розглядати лірику Б. Лепкого зручно за десятиліттями. Такий підхід дозволить не лише з'ясувати рівень його віршової майстерності, зафіксувати появу нових форм у творчості поета, а й порівняти одержані результати з аналогічним матеріалом щодо вивчення творчої спадщини інших авторів-сучасників.

У статті ставимо за мету детально розглянути віршову структуру поетичних творів Б. Лепкого першого десятиліття ХХ сторіччя у зрізі строфіки та римування.

Окреслене десятиліття – період активної літературної, наукової та педагогічної діяльності Б. Лепкого. Ще 1899 року з молодією дружиною Олександрою він переїхав до Кракова, де в Ягеллонському університеті викладав українську мову та літературу. Саме з цим містом пов'язане майже все творче життя письменника. Проте, як зазначає Микола Голубець „...Лепкий не зривав

¹⁹ Такий підхід успішно використовують сучасні віршознавці (наприклад, російський вчений М. Гаспаров, українські дослідники Н. Костенко, Б. Бунчук та ін.).

безпосередніх зв'язків із батьківщиною. У Бережанах чи у Львові з'являвся зчаста, мало котра з культурно-національних імпрез у краю відбувалася без його вступного слова чи рецитації віршів, не було святочного числа українських репрезентативних часописів чи журналів без принагідного вірша Богдана Лепкого..." [1, с. 9].

Упродовж цього десятиліття він упорядковує і видає низку збірок віршів: „Стрічки” (1901), „Листки падають”, „Осінь” (1902), „На чужині” (1904), „З глибин душі” (1905). Природньо, що кожна наступна збірка ставала своєрідним кроком уперед і засвідчувала зростання його поетичної майстерності.

Письменницька наполегливість і прагнення до самовдосконалення легко простежується в епістолярії. 31 травня 1900 року Б. Лепкий в листі до О. Барвінського пише: „Взагалі я не формаліст. Як пишу, то не потрапляю тямити о ритмах, строфах, наголосах і т.д. Пишу та й тільки” [4, с. 491]. Вже через 7 років його погляди категорично змінюються. І в листі, датованому 23 квітнем 1907 року, до того ж адресата Б. Лепкий виступає як уважний не лише до змісту, а й до форми твору письменник: „...Прошу перед випечатанням прочитати його уважно і поправити ласкаво його зовнішню форму. Боюся, щоб не було яких похибок” [4, с. 72].

І, хоча ставлення автора до форми віршів, не завжди було однозначним, усе ж, опираючись на детальне вивчення його версифікації, можемо зарахувати Б. Лепкого до числа наймайстерніших ліриків в українській літературі.

На початку подамо стислі дані щодо особливостей строфіки та римування лірики Б. Лепкого попереднього десятиліття (90-ті роки XIX ст.).

На ранньому етапі творчості поет віддає перевагу строфічному віршеві. Із 19 творів, написаних у цей час, 17 – строфічні.

Превалюють катрени (58,8 % від строфічних поезій), у яких поет найчастіше вдається до перехресного способу римування: АВАВ – 4 вірші, AbAb та aBaB – по два зразки; ще у 2-х поезіях зафіксовано оповитий спосіб (AbbA) та неповне римування (ABCB).

На другому місці, за частотністю застосування, – п'ятивіршова структура (3 поезії) зі схемами римування AbAAb, AABBB, AbAAb та ABABV. Ще в одному вірші поет використовує шестивіршову строфу (aaBaab та aaVccV).

Крім того, Б. Лепкий звернувся і до твердої строфічної форми – сонета. Її було апробовано у двох творах – „Ліси дрімучі” та „Сонет”. Схеми римування – AbAb AbAb CdC dee та ABBA ABBA CCC DDD.

Два вірші, датовані 90-ми роками, – астрофічні. Це „В світ за очі!” та „Піду я в чисте поле”. Перший із них – досить великий за обсягом твір (70 рядків) із несистемним римуванням та низкою неримованих клаузул. Другий – 14-рядковий вірш на 3 рими. Він тяжіє до нерівнострофічної будови (за І. Качуровським) [6, с. 36 – 40]: графічно виділено семивірш, терцет та катрен; синтаксично і за змістом доволі чітко твір членується на два семивірші.

Переважає більшість рим – точні (82,1 %). Частка неточних становить 10,1%, приблизних – 7,8%. Серед однограматичних рим переважають дієслівні (33,1%), частка різнограматичних порівняно невелика: 29,9 %.

Детальніше розглянемо другий період творчості Б. Лепкого (1900 – 1909 рр.).

Лише один із творів, написаних в окреслене десятиліття – астрофічний. Це вірш „Я не дивлюся на село”. Решта поезій – строфічні (98,9 %).

Найчастіше Б. Лепкий звертався до катренів. Така будова притаманна 67,44 % строфічних творів. У них він апробував 15 різноманітних схем римування. Найчастіше поет застосовував перехресний спосіб: у 74,42 % від усіх чотиривіршових поезій. Найпродуктивнішою є схема із чергуванням лише жіночих рим – АВАВ (13 віршів), значно рідше (4 випадки) – трапляються катренні твори з виключно чоловічими закінченнями – abab. У 15-тих віршах чоловічі та жіночі рими чергуються (AbAb – 9, aBaB – 6). Наведемо зразки віршів із постійними жіночими та постійними чоловічими римами.

Серця мого біль,
Співів моїх жаль –

Вітер рідних піль,

Плескіт рідних фаль. [11, с. 40].

Над полем зимний вітер віє

і листям гонить,

Село у мряці ледве мріє:

Ген дзвонять дзвони [11, с. 40].

У віршах із суміжним римуванням Б. Лепкий поєднував виключно однотипні (чоловічі або

жіночі) клаузули: 3 вірші зі схемою AABV та 2 – aabb. Наведемо зразок для порівняння:

Обходить перелоги,	Не на моїй вежі зависне він,
Рахує панські стоги,	Той благовісний, чистий дзвін.
Обходить хлопські ниви	Другого не мине, покличе в щастя храм
І плаче нещасливий [11, с. 62].	Я лишусь сам [11, с. 118].

Лише для чотирьох віршів притаманне кільцеве римування. При цьому використано 2 схеми: ABBA та AbBA. Проте в цих творах автор чомусь не завжди послідовно дотримувався оповитого римування (на відміну від катренних віршів з іншими способами). Так, у частині I вірша „Миколі Лисенкові” довільно переплітаються чотиривірші зі схемами ABBA та ABAB. „Намалюй мені, друже, картину” складається із 6-ти строф. Чотирьом із них притаманна схема римування ABBA, в одній з’являється холоста рима (ABBX); в останній строфі повторюються рими першої, але схема римування з ABBA змінюється на ABAB. Наведемо приклад цих двох катренів:

Намалюй мені, друже, картину,	A
Щоб я мав який спомин по тобі,	B
Намалюй мені гріб, а на гробі	B
Білий хрест і червону калину.	A
.....	
Так ідуть вони мовчки в долину –	A
Доколя спокій, наче в гробі...	B
Намалюй мені, друже, картину,	A
Щоб я мав який спомин по тобі [11, с. 43].	B

Цікавий спосіб римування – катрени на одну, чоловічу, риму – поет продемонстрував у вірші „Гостина”:

Глибоким тихим вснуло сном
Усе кругом,
Лиш вітер виє під вікном
Сумний псалом [11, с. 63].

Нерідко Лепкий також звертався до катренів з неповним римуванням ABCB (8 творів), aBcB (3) та a`bc`b (1):

Паде зів’яле листячко,	a`
Паде, паде, паде,	b
А з півночі далекої	c`
Зима з морозом йде [11, с. 116].	B

У трьох катренних віршах автор продемонстрував схеми, в яких 3 рядки римуються, ще один – залишається неримованим: abbb („Ялиця”), aaBa („Журавлі”), AABA („– Іди, доню, – каже мати”).

16,28 % творів – п’ятивірші. Найчастіше поет застосовував такі схеми: AbAAb (3 твори), aBaab (3) та ABAAB (2). Звучать ці строфи так:

Сама-одна; посеред стін святині,	A
Не молиться, в іконі топить зір.	b
А на іконі трави, квіти сині,	A
І мати Божа клякла при дитині –	A
Здалека видно пасмо гір [11, с. 41].	b
Йде в пізню осінь. Сніг паде	a
І в сирій грязі тає.	B
Ні тут ні там, ніде, ніде,	a
Ніхто, ніщо її не жде,	a
Ніхто її не знає [11, с. 73].	B

Такі схеми римування у п’ятивіршах, як AbAbc, AABBA та ABBAА представлені одним твором кожна. Поезії „Як шумно хвиля грає” притаманна схема AbAbc. Особливістю твору є те, що останні рядки усіх строф поєднує одна наскрізна рима (AbAbc DeDec і т.д.):

Весельце хвилю крає, – Керманичу, собою!

З човна несеться спів,
По берегах лунає
Мелодія без слів –

на весь луг.

Звідкіля ти і хто?
– Я, – каже, – сум, син болю,
Я знав тебе давно,

я твій друг [11, с. 53].

У вірші „Гірський став” поєднано 2 схеми римування: AbAbA та ABABA:

Кругом його високі скелі,
Покриті мхами, ялівцем,
Мов з крищі викуті й застигли.
Між ними місяць йде хильцем
Купатися в холодній хвилі.

І видно в північну годину,
Як по воді він тче мережку
І як крізь хвилю темно-синю
Сріблито-склисту стелить стежку
На землю з неба, з хмар в долину

[11, с. 48 – 49].

6,98% строфічних творів – шестивірші. Лише одна схема повторюється двічі: ABABCC у віршах „Глуха і зимна осінь” та „Коли в саді”. Всім іншим творам притаманні різні схеми римування: „Полудне в горах” – AAbCCb, „До Черемоша” – abaabb, „На небі сонце гасне” – AbAAbC, „Як тебе обсядуть в хаті” – AABVCC. Наведемо зразки:

Глуха і зимна осінь. Небо хмари вкрили, A

Як олово, такі важкі і сірі.

B

Стоять поля німі, немов могили,

A

Над ними вітер грає, як на лірі.

B

Та щось сумні-сумні ці співи-звуки,

C

Як відгомін глухий страждання і розпуки [11, с. 62].

C

4 поетичні твори укладено двовіршами (це становить 4,65 %). У Поезії „Бачиш?” всі строфи закінчуються чоловічими римами, в інших трьох – всі рими жіночі. Наведемо зразки для порівняння:

Бачиш, як листя паде?

Одинокий сиджу над рікою,

Осінь іде.

Одинокий з думками, з журбою.

Чуєш той шелест і шум?

Смертельний сум.

Вечоріє. За горами гасне,

З півночі вітер летить,

Як небесна ватра, сонце ясне

Квіти в’януть

[11, с. 40].

[11, с. 69].

Тривіршова строфічна будова представлена одним зразком. Це неримована поезія „Спогад”. Перший і другий рядки кожної строфи закінчуються жіночою клаузулою, останній – чоловічою, яка ніби сигналізує про закінчення терцета:

Сумне осіннє сіре пополудне

Нагадує мені одну хвилину

З давноминулих молодечих літ...

На небі хмари висіли ліниві,

Ліси, повиті тугою, дрімали,

Цвинтар у мряці під горою мрів [11, с. 66].

Також маємо один зразок восьмивірша. Це III частина поезії „Миколі Лисенкові. На спомин 7.XII 1903”. Всі рими – чоловічі, схема – ababcdcd:

Минеться ніч, розвієсь тьма,

Просниться чорний сон.

Настане день! Життя, весна

Загляне до вікон.

Та нім мине недолі час,

Нім щастя зацвітуть квітки,

О пісне! – не кидай ти нас,

Дзвени, дзвени, дзвени! [11, с. 201].

Один вірш, датований 1907 роком, – нерівнострофічний. Це „Браття, лишть мене”. Він складається із семивірша та восьмивірша зі схемами ABABABV та CDCDCDCD.

Цим же десятиліттям датовано один із сонетів – „На порозі сидить смуток сірий”. Це сонет на

4 рими зі схемою римування ABBA ABBA CCC DDD:

На порозі сидить смуток сірий,	A
Позіхає з нудьги, а з розпуки	B
Ломить довгі худі білі руки	B
І заводить сумним звуком ліри:	A

„Де ж ті люди великої міри,	A
Що зривали лоб долі-гадюки	B
У колисці, що йшли на смерть-муки,	B
Повні в серцю найкращої віри?	A

Де ж ті люди, що голови клали	C
За вселюдські святі ідеали,	C
А були із граніту й зі сталі?	C

Нині кожний говорить розумно	D
І жис весело ніби, шумно,	D
А живцем кладеться в своє трумно” [11, с. 155].	D

У віршах цього періоду помітно переважають точні рими (86,43 %). У багатьох творах, особливо невеликих за розміром, усі рими точні („Заспів”, „Молоді пісні”, „Поезія”, „Весна до нас рік-річно повертає”, „День йде по ночі, а осінь по літі” та ін.). Частка неточних рим – 7,43 %, приблизних – 6,14%. В основному, в окремому творі налічується не більше 1 – 2 неточних чи приблизних рим. Лише в чотирьох віршах їх більше: „Я не дивлюся на село” (0 неточних, 3 приблизні), „Спросоння” (3 неточні, 0 приблизних), „Листками вітер котить” (4 неточні, 0 приблизних), „Не люблю осінньої ночі” (2 неточні, 4 приблизні). Примітно, що останні твори – невеликі за розміром, а тому точні рими ставлять у них лише не набагато більше за 50%. Наведемо зразок з останнього твору:

Не люблю осінньої ночі!
Той вітер, як ворон крилатий,
Літає, товчється до хати,
Мов плаче чогось, чогось хоче –
Не люблю осінньої ночі! [11, с. 64]

У віршах цього періоду багато бідних чоловічих рим, в яких співзвучними є лише наголошені голосні: 10,5 %. В окремих творах їх частка досить помітна: „Сповідь землі” – 9 (всього у вірші 50 рим), „Я не дивлюся на село” – 6 (26), „А молода бліда, бліда” – 3 (6), „Василеві Стефаникові” – 7 (14). Інколи трапляються навіть потрійні бідні рими, як-от *вода – коса – стерня, сноп – хребти – кістки, йде – лице – несе*. Наведемо зразок з останнього вірша:

Ти не дивись на те,	Від заходу на схід.
Що нивонька твоя,	Як воздух, як вода, –
Як полотно ляне,	Ти дав їй кров і піт,
Коротка і вузька!	Вона буде твоя! [11, с. 162].

.....
18,42% становлять дієслівні рими, 38,13% – різнограматичні. Зафіксовано лише 2 дактилічні рими, 61,4% – жіночі, 38,27% – чоловічі.

Також наявна 1 різнонаголошена рима: *буття – розві́мся* („Вечірній дзвін”); а також дві складені: *небоже – давно вже* („Порадь мені”), *запáли ми – сновидами* („Спросоння”).

Отже, 1900-ті роки стали черговим етапом формування віршової майстерності Богдана Лепкого. Активна перекладацька діяльність, участь у літературному угрупованні „Молода муза”, приятелювання з польськими письменниками С. Виспянським, В. Орканом, К. Тетмайером безперечно впливали на формування його мистецьких поглядів. Але модерністські шукання Б. Лепкого обмежувалися, здебільшого, новими естетичними уподобаннями. Щодо форми він залишався, за великим рахунком, в межах класичної строфіки та римування.

Найчастіше Б. Лепкий вдавався до катренів (67,44 %) з різними схемами римування. Майже у 75 % катренних віршів зафіксовано перехресний спосіб. Крім того, Б. Лепкий звертався до таких строф: дистихи (4,65 %), терцети (один твір), п’ятивірші (16,28 %), шестивірші (6,98 %),

восьмивірші (один твір). Цим же десятиліттям датовано один із сонетів – „На порозі сидить смуток сірий”.

У віршах цього періоду помітно переважають точні рими (86,43 %). Частки неточних та приблизних рим дуже близькі і становлять 7,43 % та 6,14 % відповідно. Щоправда, у віршах цього періоду багато бідних чоловічих рим, в яких співзвучними є лише наголошені голосні: 10,5 %. 18,42 % становлять дієслівні рими, 38,13 % – різнограматичні. Зафіксовано лише 2 дактилічні рими, 61,4 % – жіночі, 38,27 % – чоловічі.

Література

1. Богдан Лепкий : 1872-1941 : Збірник у пошану пам'яті поета / за ред. Є.Ю. Пеленського. – Краків; Львів : Українське видавництво, 1943. – 87 с.
2. Бунчук Б. Віршування Івана Франка. – Чернівці : Рута. – 2000. – 308 с.
3. Гаспаров М. Современный русский стих. Метрика и ритмика. – М.: Наука, 1974. – 487 с.
4. Журавлі повертаються...: З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Упоряд., авт. передм., прим. і коментарів В. Качкан. – Львів, 2001. – 920 с.
5. Ільницький М. Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті // Українське слово. В 3-х т. – К., 1994. – Т. I. – С. 241 – 250.
6. Качуровський І. Строфіка. – Мюнхен : Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1967. – 350 с.
7. Климишин М. Лірика Богдана Лепкого. Спроба нової оцінки. – Тернопіль, 2003. – 152 с.
8. Коритко Р. З когорт незаслужено забутих // Лепкий Б. Крутіж. – К., 1992. – С. 5 – 16.
9. Костенко Н.В. Українське віршування ХХ століття: Навчальний посібник. – 2-ге вид., випр. та доп. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – 287 с.
10. Лагода В. Особливості стилю поезії Богдана Лепкого (на матеріалі циклу „Осінь”) // Сучасний погляд на літературу. – К., 2001. – Вип.6. – С.139–147.
11. Лепкий Б.С. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1991. – Т. I.: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 1991. – 862 с.